

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Кафедра географії та туризму

«Затверджую»

Завідувач кафедри

С.В. Гришко

Протокол №3 від «26» вересня 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

Географія України з навчальною практикою. Модуль 2.
Економічна і соціальна географія України
з навчальною практикою
для здобувачів вищої освіти

Ступінь вищої освіти бакалавр
(бакалавр/магістр)

Галузь знань 01 Освіта
(шифр і назва галузі)

Спеціальність 014.07 Середня освіта (Географія)
(шифр і назва спеціальності)

Освітня програма: ОП: Середня освіта. Географія. Біологія, ОП: Середня освіта. Географія. Фізична культура, ОП: Середня освіта. Географія. Іноземна мова (англійська)

Запоріжжя, 2023

Розробник:

Арабаджи О.С. – доцент кафедри географії та туризму

Донець І.А. – доцент кафедри географії та туризму

Затверджено на засіданні кафедри географії та туризму
Протокол №3 від 29.09.2023 р.

Погоджено:

Гарант ОП: Середня освіта. Географія. Біологія.

Гарант ОП: Середня освіта. Географія. Фізична культура

Гарант ОП: Середня освіта. Географія. Іноземна мова (англійська)

 О.З. Байтеряков
 О.С. Арабаджи
 С.М. Музя

Навчальна практика являє собою керовану навчально-пізнавальну діяльність студентів, що спрямована на практичне застосування здобутих теоретичних знань, розвиток практичних умінь та навичок, засвоєння основ дослідницької роботи.

1. Мета практики:

- закріпити і поглибити знання з дисципліни «Економічна і соціальна географія України;
- ознайомити студентів з суспільно-географічним комплексом території району дослідження;
- набути навички дослідження населеного пункту, окремого підприємства, виробничої і соціальної інфраструктури, транспортного комплексу, геополітичної, геоекономічної ситуації, проблем території;
- оволодіти методикою польових суспільно-географічних досліджень та камерального опрацювання зібраного матеріалу;
- зібрання та опрацювання фактичного матеріалу, його узагальнення, набуття навичок аналітично-конструктивного опрацювання та самостійного дослідження;
- відображення результатів дослідження у формі письмового звіту, графічних, картографічних та фото матеріалів.

2. Перелік програмних компетентностей, які набуваються під час практики:

Загальні компетентності:

ЗК -3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професії. Свідоме та цілісне осмислення мети та задач свого професійного росту та розвитку.

ЗК-4. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. Поглиблення рівня особистої освіти за рахунок поширення інформаційного поля, залучення до особистої освіти сучасних професійних технологій міжнародного рівня.

Фахові компетентності:

ФК-1. Володіти базовими загальними знаннями, а саме: знання з природничих і суспільних наук.

ФК -2. Здатність застосовувати знання на практиці. Використовувати фонову інформацію, інформаційно-пошукові навички, інформаційні технології для рішення експериментальних і практичних завдань у галузі професійної діяльності.

ФК-6. Здатність використовувати знання, уміння й навички в галузі географії, теоретичного освоєння загальнопрофесійних дисциплін і рішення практичних завдань.

3. Заплановані результати навчання:

ПРН-1. Знати сутність базових понять і термінів;

ПРН-2. Застосовувати різні джерела інформацію для розширення світогляду з подальшим застосуванням на практиці;

ПРН-9. Оцінювати компоненти природи;

ПРН-10. Використовувати методи і принципи географічних прогнозів;

ПРН-11. Визначати типологічні риси регіонів різного рівня та ієрархії;

ПРН-19. Знаходити необхідні географічні відомості в довідниках, енциклопедіях, монографіях та джерелах географічної інформації і вміти застосовувати відомості про охорону довкілля; вміти пояснювати зв'язок між компонентами природного середовища вміти пояснювати вплив природних умов на господарську діяльність людини.

4. Бази проходження практики.

Таблиця 1

№	База практики	№ договору/угоди, дата укладання	Дата закінчення терміну дії договору/угоди
1.	Приазовський національний природний парк		
2.	КП «Мелітопольський міський парк культури і відпочинку імені Горького» Мелітопольської ради Запорізької області		
3.	Мелітопольський міський краєзнавчий музей		

5. Зміст практики

5.1. Опис навчальної практики

Таблиця 2

Найменування показників	Ступінь вищої освіти, галузь знань, спеціальність, спеціалізація	Характеристика практики
Кредитів: 3	Ступінь вищої освіти - бакалавр Галузь знань 01 Освіта Спеціальність – 014.07 Середня освіта (Географія)	Назва практики: «Навчальна практика з економічної і соціальної географії України» Семестр: 8 Термін проходження практики: згідно графіку проведення практик на факультеті
Загальна кількість годин - 60 Тижневих годин – 3 Самостійна робота- 15 годин		Вид контролю: враховується при загальному підсумку балів на іспиті з дисципліни (є складовою інтегрованої навчальної дисципліни)

5.2. Програма навчальної практики

Блок 1. Підготовчий етап

Тема 1. Організація і проведення гуртових досліджень під час практики. Інструктаж з техніки безпеки

У цей період здійснюється навчально-теоретична й організаційна підготовка до практики. Студенти, працюючи під наглядом керівників практики, вивчають літературу, архівні й фондові матеріали, знайомляться з графічними матеріалами, проходять інструктаж з техніки безпеки, про що розписуються у спеціальному журналі.

БЛОК 2. Соціально-економічна географія України.

Змістовий модуль 1. Економічна географія.

Тема 1. Політико-географічні особливості України.

Українська державна територія та етнічні землі. Політико-географічне положення. Політико-географічний устрій. Політико-географічна регіоналізація.

Геополітичні доктрини.

Тема 2. Економічна географія України.

Особливості розвитку та структури господарства. Природно - ресурсний потенціал. Лісовиробничий комплекс. Машинобудівний комплекс. Металургійний комплекс. Паливно-енергетичний комплекс. Транспортний комплекс. Агро-промисловий комплекс.

Змістовий модуль 2. Соціальна географія.

Тема 3. Соціальна географія України.

Соціальна інфраструктура. Культурно-освітній комплекс. Соціально-побутовий комплекс. Рекреаційний комплекс. Географія релігії. Науковий комплекс. Медичний комплекс. Еколого-туристичний комплекс.

Тема 4. Соціально - економічне районування України.

Основи соціально-економічного районування. Центральний район. Західний район. Північно-східний район. Центрально-східний район. Східний район. Південний район.

5.3. Індивідуальні завдання:

1. Розробка програми і змісту відвідування промислового об'єкту (особливості історичних і сучасних умов його діяльності, вплив його на економічний стан, навколишнє середовище).
2. Розробка програми і змісту екскурсії до природоохоронного об'єкту.
3. Соціально-економічні і економіко-географічні відмінності на території району, області, регіону та взаємозв'язок з особливостями природних комплексів та шляхи їх господарського використання.
4. Спеціалізація господарства виділених регіонів, у зв'язку з оточуючим середовищем.
5. Основні шляхи раціонального використання природи, розвитку промисловості, транспорту, сільського господарства та соціальної сфери.
6. Удосконалення системи розселення населення, розвиток сфери обслуговування.

Необхідно розкрити наступні питання:

- вивчення окремих об'єктів (місто, селище, підприємство, комбінат, фірма, порт, електростанція, транспортний вузол, ТПК, ПТК тощо);
- загальні дані про місто і роль в економіко-географічному, транспортно- географічному районі:
- господарська оцінка природних умов міста (селища);
- історико-географічні особливості формування міста;
- історичний розвиток населення;
- сучасні функції міста;
- зовнішній облік міста та його благоустрій;
- перспективи розвитку міста.

Заняття та екскурсії під час практики

- екскурсія на підприємство м. Мелітополя;
- екскурсія до ПРП Приазовський;
- екскурсія на сільсько-господарське підприємство;
- екскурсія на Вітрову електростанцію (ОТЕК) або атомну (Енергодар).

Промислово-транспортний вузол

1. Характеристика вузла, його меж, особливостей сучасного географічного положення.
2. Фактори утворення та розвитку вузла:
 - вплив економіко-географічного положення на виникнення та розвиток;
 - паливно-енергетичні й сировинні ресурси та їх особливості;
 - трудові ресурси та їх особливості.
3. Характеристика територіально-виробничого комплексу вузла:
 - основні виробничі й невиробничі функції;
 - склад, структура виробничого комплексу;
 - спеціалізація, обслуговуючі й додаткові галузі та окремі виробництва;
 - територія, для якої вузол є центром економічного тяжіння та

концентрації в обробних та кінцевих стадіях виробництва;

- Участь промислово-транспортного вузла у територіальному розподілі праці економічного району, країни;

- характеристика енерго-виробничих циклів або їх частин у складі комплексу, вузла за такою формою:

Назва енерго-виробничого циклу	Галузі видобувної промисловості		Основні виробництва	Галузі, які виникли на основі		Додаткові галузі
	Видобуток	Первинна переробка		Основної продукції	Відходів	

4. Основні проблеми та перспективи розвитку промислово-транспортного вузла.

Промислове підприємство

1. Географічне положення. Назва населеного пункту та розташування підприємства на його території; транспортні магістралі, відстань до них від підприємства. Стисла характеристика навколишнього середовища. Картосхема місця розташування підприємства.

2. Історико-географічні особливості розвитку. Час та причини (економічні, соціальні, природні та ін.) виникнення підприємства в даному місці. Роль підприємства у господарстві міста, району, області, держави. Зміни її за роки існування підприємства.

3. Кадри підприємства. Чисельність робітників, статева та вікова структура, професійний та освітній рівень. Джерела надходження робітників та спеціалістів. Зайнятість робітників та службовців.

Соціальна сфера підприємства (об'єкти культури, охорони здоров'я, відпочину, дитячі дошкільні заклади тощо), матеріальне заохочення робітників і службовців.

4. Виробнича характеристика підприємства. Структура підприємства (заводи, цехи, інші підрозділи). Схема виробничої структури підприємства.

Впровадження нової техніки та технології у виробництво. Рівень механізації та електрифікації виробничих процесів. Рівень автоматизації й комп'ютеризації виробничих процесів.

5. Товарна продукція підприємства. Асортимент продукції, яку випускають. Динаміка випуску продукції за десять-п'ятнадцять років. Собівартість продукції.

6. Економіко-географічна характеристика зв'язків. Джерела

надходження на підприємство сировини, напівфабрикатів та інших необхідних для виробництва матеріалів. Співвідношення використання місцевої сировини і тієї, яку привозять, напівфабрикатів і інших матеріалів. Джерела та шляхи надходження на підприємство палива, електроенергії, води.

Перелік товарних станцій, складів, обслуговуючих підприємств. Райони збуту напівфабрикатів та готової продукції. Наявність власного транспорту на підприємстві. Види транспорту та пункти відправки готової продукції.

Участь підприємства у зв'язках по лінії міжнародної інтеграції та кооперації. Картосхема економічних зв'язків підприємства.

7. Проблеми та перспективи розвитку підприємства в умовах розвитку економічних реформ та переходу до ринкових відносин.

Сільськогосподарське підприємство

1. Назва сільськогосподарського підприємства. Час його заснування та зміни в його складі.

2. Географічне положення стосовно до міст, промислових центрів, транспортної мережі, сусідніх сільськогосподарських підприємств. Природна зона, в якій знаходиться сільськогосподарське підприємство.

3. Економічна оцінка природних умов, вплив рельєфу та геологічної будови території на якісну оцінку земель; оцінка клімату з погляду сільськогосподарського виробництва; можливості господарського використання річок, озер, ставків, підземних вод тощо; рослинні ресурси, їх стан та господарське використання; оцінка грантів. Висновки про вплив природних умов на спеціалізацію господарства.

4. Загальна чисельність населення сільськогосподарського підприємства. Статева та вікова структура, професійний рівень трудових ресурсів. їх використання у господарстві. Розподіл трудових витрат за місцями.

5. Розселення робітників господарства: села, центральна садиба, польовий стан та ін. Назва населеного пункту, чисельність населення, відстань до центральної садиби, робітники яких галузей тут проживають.

6. Загальні дані про технічний парк господарства. Кількість тракторів, автотранспорту, рівень їх використання у господарстві. Джерела постачання електроенергії, паливних ресурсів, сільськогосподарський інвентар.

7. Характеристика рослинництва. Площа земель, зайнятих зерновими, технічними, овочевими культурами. Основні культури, їх врожайність, час сівби та збирання, використання добрив. Валова продукція

рослинництва. Динаміка за десять-п'ятнадцять років, собівартість та рентабельність.

8. Характеристика рослинництва. Загальна кількість худоби, динаміка поголів'я за десять-п'ятнадцять років. Кількість голів різної худоби на 100 га сільськогосподарських земель. Кормова база тваринництва. Тваринницькі будівлі, їх віддаленість від населених пунктів. Рівень механізації й автоматизації процесів. Робота щодо поліпшення продуктивності тварин. Показники надоїв (кг) на 1 голову худоби за рік; настригу вовни (кг) з 1 вівці; виробництва молока, м'яса на 100 га сільськогосподарських угідь. Вартість валової продукції тваринництва за видами продукції. Собівартість продукції тваринництва.

9. Економічні зв'язки сільськогосподарського підприємства. Пункти приймання рослинницької та тваринницької продукції. Наявність переробної промисловості, сільськогосподарської сировини. Центри постачання продукції, картосхема економічних зв'язків.

10. Проблеми та перспективи розвитку сільськогосподарського підприємства. Перехід до нових форм господарювання та власності.

Електростанція

1. Географічне положення. Тип електростанції - теплова, атомна, гідроелектростанція, вітрова та ін. Техніко-економічні та природні причини спорудження електростанції в даному місці. Оцінка місце розташування електростанції - у населеному пункті або поза ним, по відношенню до житлових кварталів, транспортної мережі, джерел палива, води та споживача. Вплив електростанції на розвиток і розміщення в певному районі промислових підприємств, транспорту та інших галузей господарства. Відстань передачі електроенергії. Картосхема місцезнаходження електростанції.

2. Склад електростанції: цехи, відділи, допоміжне господарство, споруди. Обладнання електростанції. Загальна потужність електростанції: річна, добова, вироблення електроенергії (для ТЕЦ пару). Річний, добовий режим роботи.

Джерела палива й води. Кількість палива й води (пару), витрачених вироблення 1 кВт. години електроенергії. Кількість електроенергії (пару), витрачених на власні потреби, розміри втрати. Чисельність та склад персоналу електростанції. Зв'язок з іншими електростанціями у загальній мережі енергопостачання.

3. Проблеми й перспективи розвитку електростанції.

Рекомендації до індивідуальної роботи студентів

Обсяг реферату 2-4 рукописних сторінки, що розміщуються в індивідуальному щоденнику практики. Реферат обов'язково має бути ілюстрований власноруч виконаними рисунками чи схемами. Список літератури має містити 2-5 найменувань джерел інформації.

Реферати мають бути підготовлені на початок польового періоду практики для того, щоб у кожній бригаді були фахівці із поглибленими знаннями з географії ґрунтів. Зазначені спеціалісти мають консультувати своїх колег як у польовій період, так і при камеральній обробці та оформленні результатів польових досліджень.

6. Форми і методи контролю.

Практика завершується диференційованим заліком. Програмою передбачено практичні заняття, самостійна робота і виконання індивідуальних завдань. На заняттях оцінюється діяльність студента щодо виконання конкретних завдань що фіксується в зошитах.

7. Вимоги щодо оформлення звітної документації про проходження практики.

Звіт має включати такі складові частини:

- титульний аркуш;
- список студентів-виконавців із зазначенням теми індивідуального завдання;
- ЗМІСТ.
- ВСТУП.
- РОЗДІЛ 1.
- РОЗДІЛ 2.
- РОЗДІЛ 3.
- ВИСНОВКИ.
- СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

8. Критерії оцінювання:

Діяльність студента на кожному 4-годинному практичному занятті оцінюється так:

- аналіз дидактичних матеріалів, документації, засобів навчання та ін. і обговорення в групі 1-5 балів;
- виконання практичних завдань 2-5 балів;
- оформлення щоденника 1-5 балів.

Максимальна кількість балів – 15

5 балів – студент демонструє вміння роботи аналіз нормативних документів, оцінювати їх відповідність часу, значущість, мету, Правильно, відповідно вимогам оформлює в зошиті відповіді на завдання з планування навчальної роботи, аналізу засобів навчання кабінету хімії тощо;

4 бали – студент виділяє суттєве, головне при аналізі матеріалів нормативної бази хімічної освіти, планів навчальної роботи учителя та ін.,

проте відповіді і практичні дії не відрізняються оригінальністю, мають незначні помилки при визначенні мети, структури, потреби для учителя хімії як регулятивного документа. В оформленні зошита порушена логіка відповіді, є несуттєві помилки.

3 бали – завдання виконані не менш, ніж на 60% навчального матеріалу. В обговоренні теоретичних питань студент не може чітко визначити призначення і необхідність певного документа. В зошиті оформлено відповіді коротко і неповністю.

2 бали – завдання виконані менше, ніж на половину. Студент погано орієнтується у призначенні нормативних документів, що стосуються хімічної освіти.

1 бал – студент має уявлення про існування певних законів про освіту, стандарту середньої освіти, шкільної документації, але не може чітко визначити їхнє призначення, структуру. Відповіді в зошиті представлені не на всі завдання.

Виконання самостійної роботи з тем або окремих питань програми практики оцінюється 1-5 балами.

Виконане повністю індивідуальне завдання максимально оцінюється 10 балами, по 2 бали за кожне завдання. При відсутності відповіді на кожне із завдань бали не виставляються.

Залік проводиться на підсумковій конференції з практики із захистом звіту.

Якісними критеріями оцінювання виконання індивідуальних завдань студентами є:

1. Повнота виконання завдання: елементарна; фрагментарна; повна; неповна.

1. Рівень самостійності студента: під керівництвом викладача; консультація викладача; самостійно

2. Сформованість навчально-інформаційних умінь (робота з інформаційними джерелами, спостереження).

3. Сформованість навчально-інтелектуальних умінь (визначення понять, аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення, вміння відповідати на запитання, виконувати творчі завдання).

4. Рівень сформованості фахових методичних вмінь (вміння застосовувати на практиці набуті знання):

- низький – володіння умінням здійснювати первинну обробку навчальної інформації без подальшого її аналізу;

- середній – уміння вибирати відомі способи дій для виконання фахових завдань;

- достатній – застосовує набуті знання у стандартних практичних ситуаціях;

- високий – володіння умінням творчо-пошукової діяльності.

Підсумкова оцінка за практику нараховується наступним чином:

Види діяльності	Бали
-----------------	------

Практичні заняття за п'ять днів	1-75
Самостійна робота	1-5
Індивідуальне завдання	1-10
Виконання тестів	1-10
Загальна сума	1-100

Виставляється в академічний журнал в балах за 100-бальною шкалою, кредитно-трансферною і національною оцінкою.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для диференційованого заліку	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80-89	B	добре	
70-79	C	задовільно	
65-69	D		
60-64	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного проходження практики	не зараховано з можливістю повторного проходження практики
0-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним проходженням практики	не зараховано з обов’язковим повторним проходженням практики

9. Підведення підсумків практики.

9.1. Після закінчення терміну практики здобувачі вищої освіти звітують про виконання програми практики. Звітна документація оформлюється, оцінювання результатів проходження практики здійснюється відповідно до вимог, критеріїв, встановлених кафедрою та зазначених у робочій програмі практики здобувачів вищої освіти.

9.2. Контрольні заходи з навчальної практики у здобувачів вищої освіти відбуваються на базі практики в останній день проходження практики.

9.3. Навчальна практика, яка входить до складу інтегрованого освітнього компоненту (дисципліни), оцінюються за 100-бальною шкалою, а рейтинг здобувача вищої освіти з освітнього компоненту визначається як середнє арифметичне.

9.4. Оцінювання результатів проходження навчальної практики за визначеними кафедрою вимогами здійснюється керівником практики від кафедри. Оцінка за навчальну практику як частина інтегрованого освітнього компоненту (модуль) фіксується у журналі обліку роботи академічної групи за підписом керівника практики від кафедри.

10. Перелік навчально-методичної літератури

Базова:

1. Барановській М.О. Розміщення продуктивних сил: Навчально-методичний посібник. – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. 2014.

2. Барановській М.О. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник. – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2015.
3. Дорошенко Л.С. Демографія: Навч. посіб. Для студ. навч. закл. – К: МАУП, 2005. – 112 с.
4. Економічні і соціальна географія України / Н.І. Мезенцева, К.В. Мезенцев: навчально-методичний посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – 239 с.
5. Економічні і соціальна географія України: Навчальний посібник. – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2009. – 287 с.
6. Загально-географічні карти (навчально-методичний посібник). Дудін Т.В. – К., 2012. 32 с.
7. Заставний Ф.Д. Географія України: У 2-х книгах – Львів: Світ, 1994. – 472 с.
8. Лишиленко В.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 325 с.
9. Міністерство екології та природних ресурсів України <http://pzf.menr.gov.ua/%D0%BF%D0%B7%D1%84-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8/%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97-%D1%82%D0%B0->
10. Мезенцева Н.І., Батиченко С.П., Мезенцев К.В. Захворюваність і здоров'я населення в Україні: суспільно-географічний вимір: Монографія. – К.: Прінт-Сервіс, 2018. – 136 с.
11. Навчання географії: понятійно-термінологічний словник/В.М. Самойленко, Я.Б. Олійник, Л.П. Вішнікіна, О.І. Діброва. – К.: Ніка-Центр, 2014.
12. Немець Л. М. Основи соціальної географії : навчальний посібник / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда, Н. В. Гусєва. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 235 с.
13. Олійник Я.Б., Шищенко П.Г., Степаненко А.В., Масляк П.О. Географія: Україна і світ. – 2-е вид., стер. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2008. – 456 с.
14. Петроченко В.І. Природа Запорізького краю: Довідник. Запоріжжя: «Тандем Арт Студія», 2009. 200 с.
15. Реформа фінансування системи охорони здоров'я в Україні Прогрес та майбутні напрями URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/37585/33543.pdf?sequence=7>
16. Статистична інформація. Фінансові результати діяльності малих підприємств до оподаткування по містах та районах Запорізької області у 2020 році. – м. Запоріжжя, 2021.
17. Статистичний збірник «Економічна активність населення Запорізької області в 2020 році». – м. Запоріжжя, 2021.

18. Статистичний збірник «Сільське господарство Запорізької області» у 2020 році. – м. Запоріжжя, 2021.
19. Стафійчук В.І. Рекреалогія: навчальний посібник. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. – 264 с.
20. Фізична географія Запорізької області: хрестоматія / Л. М. Даценко, В. В. Молодиченко, В. П. Воровка та ін. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 200 с.

Інформаційні ресурси

1. georum.at.ua (додаткова інформація про Україну)
2. http://esu.com.ua/search_articles.php?id=17064
3. http://geoknigi.com/view_map.php?id=8 (географічні карти)
4. <http://ifact.com.ua/> (інформація про природні зони материків)
5. <http://www.ko-online.com.ua/> (електронні версії атласів і карт)
6. <http://www.ukr-tur.narod.ru/> (інформація про географічне положення, природні ресурси, населення та економіку різних країн світу, в тому числі й України)